

Robert Gramsch-Stehfest, *Bildung, Schule und Universität im Mittelalter*, Berlin/Boston 2019, De Gruyter, ss. 273, Seminar Geschichte

Opublikowana w 2019 r. książka Roberta Gramsch-Stehfesta pt. *Bildung, Schule und Universität im Mittelalter* ukazała się w serii *Seminar Geschichte* wydawnictwa De Gruyter Oldenburg. Seria, wydawana od 2017 r., w zamyśle wydawców przeznaczona jest zarówno dla studentów i studentek oraz wykładowców i wykładowczyń studiów historycznych, jak i przedstawicieli innych dyscyplin. Obejmuje pozycje dotyczące szerokiego spektrum czasowego, od antyku do współczesności. Seria powstała przy współpracy uczonych i dydaktyków specjalizujących się w badaniu różnych epok historycznych. Jak czytamy we wprowadzeniu, zamysłem twórców było wyposażenie czytelników w wiedzę, która przekazywana ma być z wykorzystaniem aktualnych metod nauczania historii. Zawarte w poszczególnych tomach treści napisane zostały z wykorzystaniem szerokiej bazy źródłowej i z zastosowaniem nowoczesnych zasad dydaktycznych. Każdy tom serii (a ukazało się ich dotąd sześć) stanowi autonomiczną całość.

Autor omawianej publikacji jest profesorem historii średniowiecznej, związanym od lat z Instytutem Historii Uniwersytetu w Jenie, specjalizuje się

w dziejach elit średniowiecznych, historii uniwersytetów i dziejów prawa. Jest autorem wielu publikacji z tego zakresu, a także doświadczony dydaktykiem.

Omawiana książka składa się z 14 rozdziałów. Zawierają one, oprócz zasadniczej treści, wypisy ze źródeł i wskazówki do dalszej, samodzielnej pracy w postaci pytań i zagadnień do przemyślenia do poszczególnych podrozdziałów oraz zalecenia dotyczące literatury. Każdy z rozdziałów podzielony jest na podrozdziały, na marginesach zasygnalizowane zostały najważniejsze kwestie. Ponadto znajdują się tam symbole wskazujące, które partie materiału można pogłębić, sięgając do informacji i materiałów na stronie wydawnictwa ([www.degruyter.com/view/product/465998](http://www.degruyter.com/view/product/465998), dostęp 20 II 2021), gdzie znajdować się mają dodatkowe teksty źródłowe (niekiedy w językach oryginalnych) czy nawiązujące do tekstu ilustracje. Taka w każdym razie informacja znajduje się we wprowadzeniu. Niestety podana w publikacji strona nie funkcjonuje (pytania kierowane do wydawnictwa w tej sprawie pozostały bez odpowiedzi), więc z materiałów tych nie można skorzystać.

Zasadnicza narracja poprzedzona jest krótkimi uwagami od Autora oraz wydawnictwa i rady naukowej serii.

Pierwszy rozdział, zatytułowany „Gelehrtheit in einer illiteraten Welt? Vom Wert der Bildung im «finsternen Mittelalter»”, ma charakter rozważań wprowadzających do zasadniczych treści książki. W rozdziale tym Autor przedstawia koncepcję publikacji, która ma zachęcać do namysłu i dalszych lektur. Ostatni z czterech podrozdziałów omawia badania nad dziejami nauki i uniwersytetów w średniowieczu. Autor przywołuje takie nazwiska uczonych jak Peter Classen, Arno Borst, Peter Moraw i Rainer Ch. Schwinges. Ostatni wprowadził metody statystyczne z wykorzystaniem technik komputerowych do badania dziejów uniwersytetów niemieckich. Z inicjatywy Morawa i Schwinges powstała propozograficzna baza danych „Repertorium Academicum Germanicum” (RAG), gromadząca informacje o uczonych z lat 1250–1550. Kolejni uczeni to związani z uniwersytetem w Monachium Johannes Spörl, Laetitia Boehm, Arno Seifert, Rainer A. Müller. Współcześnie tematyką tą zajmują się m.in. Martin Kintzinger, Frank Rexroth, Christian Hesse i Wolfgang Eric Wagner. Ponadto w ostatnich latach funkcjonowało kilka naukowych projektów, jak np. wspomniany RAG czy realizowany w Getyndze projekt „Expertenkulturen des 12. bis 18. Jahrhunderts”. Oprócz uczonych niemieckich podobne badania prowadzili również uczeni innych narodowości, jednakże w tym zakresie Autor ogranicza się do wspomnienia zaledwie kilku nazwisk.

W kolejnych rozdziałach Gramsch-Stehfest przedstawia w układzie chronologicznym dzieje nauczania w średniowieczu. Pierwsze trzy rozdziały (2–4) poświęcone są okresowi wczesnego średniowiecza. Omówione w nich zostały sylwetki uczonych, zaprezentowano ich najważniejsze prace i osiągnięcia. I tak rozdział drugi zatytułowany „Das mittelalterliche Wissenssystem als antikes Erbe” przedstawia antyczne korzenie średniowiecznej edukacji. Pojawiają się w nim: Marcjjan Capella, św. Augustyn, Boecjusz czy Izydor z Sewilli. Omówiony został także wpływ nauki arabskiej na kulturę europejską.

Następny rozdział „«Die göttliche Ordnung erkennen und erhalten». Bildung und Wissenschaft in karolingischer Zeit” dotyczy epoki ważnej w dziejach Europy, także ze względu na przemiany w podejściu do spraw edukacji. Czasy karolińskie to przede wszystkim tzw. renesans karoliński, to reforma pisma i rozwój szkolnictwa. Autor omawia postać bardzo ważną na dworze Karola Wielkiego — Alkuina i krąg jego uczniów i następców: Pawła Diakona, Einharda, Teodulfa z Orleanu. Na końcu tego rozdziału zamieszczone zostały fragmenty ze źródeł (z dzieł Grzegorza z Tours, Einharda, Hrabana Maura) oraz pytania do poszczególnych podrozdziałów, które pozwalają nie tylko sprawdzić wiedzę czytelnika/studenta, ale także uświadomić sobie pewne istotne zagadnienia czy ewentualne uzupełnić wiadomości.

Ostatni z rozdziałów dotyczących wczesnego średniowiecza zatytułowany został „Bildung im Schatten der Kathedrale. Von der Ottonenzeit bis zu den Anfängen der Scholastik” i poświęcony jest edukacji w państwach następcach imperium Karolingów w X i XI w. Autor zastrzega, że przyjęta w nim została perspektywa europejska, w zasadzie nie uwzględniono krajów leżących w basenie Morza Śródziemnego. Co interesujące, Autor zajął się w tej części również sytuacją kobiet. W klasztorach żeńskich kształciły się niewiasty z wyższych sfer, przykładem wykształconych kobiet tamtych czasów były Hrozwita z Gandersheim czy Gerberga, opatka z tego klasztoru, siostrzenica Ottona I. W rozdziale tym pojawiają się ponadto tacy uczeni jak Fulbert, Berengar z Tours, Bernard z Chartres czy Anzelm z Canterbury uznawany za „ojca scholastyki”.

Po omówieniu zjawisk edukacyjnych wczesnego średniowiecza Autor przystąpił do przedstawienia przemian i instytucji kolejnych faz średniowiecza (rozdziały 5–7). Rozdział piąty „Ist die *Sapientia* wirklich eine Frau? Zur Sozial-, Kultur- und Geschlechtergeschichte der Gelehrten im Zeitalter der Scholastik” poświęcony został społecznym aspektom funkcjonowania uczonych średniowiecznych. Wykorzystana została w tym celu historia Abelarda i Heliozy, pokazująca problemy, z jakimi spotykali się ówcześni uczeni, w tym chcące się kształcić kobiety. Postać Abelarda pojawia się również w kolejnym rozdziale zatytułowanym „Die Entstehung der Pariser Universität im 12. Jahrhundert”. Jak wskazuje tytuł, jest on poświęcony początkom Uniwersytetu Paryskiego, co w połączeniu z następnym rozdziałem, dotyczącym uniwersytetów włoskich — „Bologna und die Entwicklung der Rechtswissenschaft im 12. und 13. Jahrhundert” — daje obraz kształtowania się szkół tego rodzaju.

Pozostałe rozdziały (8–14) przedstawiają przemiany oświaty w wiekach od XIII do XVI. Rozdział „Gelehrte Bildung, Kirche und Gesellschaft im 13. Jahrhundert” opisuje, jaki wpływ wywierali ówcześni uczeni na różne sfery życia, w tym na rządy, zarówno świeckie, jak i kościelne. Rozdział dziewiąty „Medizin — die Wissenschaft von der materiellen Welt” poświęcony jest rozwojowi medycyny i nauk przyrodniczych. W kolejnym, dziesiątym zatytułowanym „Das Spätmittelalter: Neue Bildungsbedürfnisse in einer städtischen Welt” znajdują się rozważania na temat rozwoju szkolnictwa w miastach. Do dziejów uniwersytetów powraca Autor w jedenastym rozdziale „Die Ausbildung einer

europäischen Universitätslandschaft im späten Mittelalter”. Podobnie kolejny rozdział – „Studium und studentischer Alltag im späten Mittelalter” dotyczy problematyki uniwersyteckiej, ale z innej perspektywy. Omawia mianowicie życie i obyczaje średniowiecznych studentów.

Rozważania zawarte w ostatnich dwóch rozdziałach to swoiste podsumowanie. Pierwszy z nich zatytułowany został „Die Folge des spätmittelalterlichen Bildungsaufschwungs — eine Akademisierung der Gesellschaft”, drugi i ostatni zaś „Abkehr vom «Mittelalter». Humanismus, Reformation und das Ende der scholastischen Wissenschaft” pokazuje początki nowej epoki i panujące w niej prądy umysłowe, które z jednej strony wyrosły bezpośrednio ze średniowiecznego systemu oświatowego, ale, z drugiej strony, przyczyniły się do jego zakłócenia. W ostatnim rozdziale pojawiają się niewielkie wzmianki o Akademii Krakowskiej, zasadniczo dotyczą one Mikołaja Kopernika i jego studiów w tym ośrodku. Autor zamieścił zdjęcie i skomentował znajdujące się w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego astrolabium, wspominał również innych uczonych polskich: Marcina Bylicę, Wojciech z Brudzewa. Niesłuszne jest, moim zdaniem, określenie krakowskiego uniwersytetu w XIV w. mianem „perły w koronie” państwa polsko-litewskiego, które to państwo powstało przecież dopiero dwa stulecia później.

Książkę uzupełniają bibliografia z podziałem na edycje źródeł i opracowania, słownik zawierający wyjaśnienia ważnych pojęć występujących w publikacji oraz indeksy: nazw geograficznych, osobowy i rzeczowy.

Jak widać z tej bardzo pobieżnej prezentacji poszczególnych rozdziałów, merytoryczna zawartość omawianej pracy nie odbiega od innych podobnych publikacji, trzeba jednak podkreślić zakres rozważań i wielość podanych informacji. Czytelnik/czytelniczka otrzymuje najważniejsze wiadomości dotyczące dziejów szkolnictwa w okresie średniowiecza. Ważne jest podejście dydaktyczne, które we wstępnych uwagach sygnalizowała rada naukowa serii, a więc wyposażenie rozdziałów w materiały mogące pomóc zrozumieć fenomen średniowiecznej edukacji, zapamiętać i utrwalić wiedzę z tego zakresu. Interesująca jest konstrukcja poszczególnych rozdziałów. Każdy rozpoczyna swoiste wprowadzenie nawiązujące do wybranego przekazu źródłowego w postaci fragmentu dzieła pisanego lub ikonograficznego. Na przykład w pierwszym jest to fresk namalowany przez Benozza Gozzolego kościele w San Gimignano przedstawiający św. Augustyna jako nauczyciela gramatyki podczas wykładu w otoczeniu słuchaczy. Augustyn zasiada na tronie — katedrze, podobnie jak to czynią dostojnicy kościołni. Pokazuje to, że moc wiedzy lokowała się obok siły miecza i potęgi wiary. Średniowieczne ubiory określały przynależność stanową, co widać także na przywołanym przedstawieniu, a dostojny strój Augustyna podkreślał autorytet nauczyciela.

Jak wspominałam wyżej, książki z tej serii w założeniu wydawnictwa miały być uzupełnione stronami internetowymi z dodatkowymi materiałami oraz tymi, które zamieszczone zostały w tekście. Dawałoby to w przypadku przedstawień ikonograficznych możliwość zobaczenia ich w kolorze, w lepszej

rozdzielczości, dzięki czemu można byłoby obrazy powiększać i widzieć drobne szczegóły, niekiedy bardzo istotne w prowadzonych przez Autora analizach. Niestety, ilustracje zamieszczone w tradycyjnej wersji publikacji są czarno-białe czy raczej szaro-białe i tracą wiele na jakości, nie oddają walorów średniowiecznych oryginałów.

Omawiana publikacja jest przemyślana, interesująco zaplanowana i zrealizowana, jej celem jest przekazanie informacji o przemianach oświatowych w okresie średniowiecza w sposób, który nie tylko zainteresuje czytelnika/czytelniczkę, ale zainspiruje do dalszych analiz i poszukiwań. Konstrukcja zaproponowana przez Roberta Gramsch-Stehfesta wykorzystuje zalecenia dydaktyczne znane i stosowane w podręcznikach przeznaczonych na różne szczeble nauczania, w tym przypadku na poziomie uniwersyteckim. Zamieszczone w omawianej publikacji uwagi, dopełnienia, wskazówki pomogą czytelnikowi/czytelniczce poznać, zrozumieć i zapamiętać zawarte w książce treści. Żałować jedynie należy, że nie można sięgnąć do wspomnianych uzupełnień na stronie wydawnictwa.

*Dorota Żołądz-Strzelczyk  
(Poznań)*